

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р **Невяна Георгиева Фесчиева, дм**

на дисертационен труд
на **Соня Валериева Неделчва**

на тема:

„Възможности за оптимизиране на грижите за деца в ранна детска възраст в България“

Научен ръководител:

Проф. **Клара Георгиева Докова, д.м.**
за присъждане на ОНС **„доктор“**

в област на висшето образование 7.1.Здравеопазване и спорт,
професионално направление 7.4. Обществено здраве
научна специалност **“Управление на общественото здраве“**

Със заповед № Р 109-17/23.01.2024 г. на - Ректора на МУ - Варна, предвид доклад с вх.№ 102-578/20.02.2023 на доц. Наталия Василевна Ушева, д.м., Ръководител катедра „ Социална медицина и организация на здравеопазването“ и с решение на Факултетния съвет на ФОЗ /по протокол №202/08.03.2023 г. и доклад с вх.№ 104-283/09.03.2023г. от проф. Антония Димова - Йорданова, д.м. - Декан на ФОЗ - съм избрана за външен член на научното жури, а на неговото първо заседание на 29.01.2024 г. съм определена да представя становище за дисертационния труд на тема „Възможности за оптимизиране на грижите за деца в ранна детска възраст в България“ за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по научната специалност „Управление на общественото здраве“, професионално направление 7.4. Обществено здраве.

Кратки биографични данни и кариерно развитие на докторантката. Родена на 19.01.1989 г. във Варна. През 2008 г. завършва Професионална гимназия по икономика „Д-р Иван Богоров“ - Варна, след което постъпва студентка в специалност „Здравен мениджмънт“ и от тогава е непрекъснато свързана с МУ-Варна. ОКС „Бакалавър“ придобива през 2012 г., магистърска степен през 2013 г., от 2013 до 2021 г. е експерт по качество и акредитация в отдел „Акредитация и качество“; от октомври 2017 г.е назначена за асистент към катедра „Социална медицина и организация на здравеопазването“, където продължава да работи и в момента. През 2018 г. е зачислена за редовен докторант към същата катедра в докторска програма по „Управление на общественото здраве“. Изпълнила е всички наукометрични изисквания на ПРАС на МУ-

Варна по отношение на докторантурата и със заповед на Ректора е отчислена с право на защита. Не се установяват нарушения на процедурата.

Обща характеристика на дисертационния труд

Представеният дисертационен труд е написан на 190 страници и съдържа 13 таблици, 13 фигури и 2 приложения. Библиографската справка включва 218 литературни източници, от които 81 са на кирилица и 137 – на латиница.

Дисертационният труд е структуриран в следните четири основни, добре балансирани по съдържание и размер глави: Въведение - 3 стр.; Глава първа - Литературен обзор - 33 стр.; Глава втора – Цел, задачи, материали и методи - 11 стр.; Глава трета - Резултати - 81 стр.; Глава четвърта – Обсъждане, изводи и препоръки - 20 стр.

Актуалност на дисертационния труд. Ранната детска възраст (РДВ) е ключов период в развитието на човека, тъй като в него са заложени предпоставки за бъдещото здравно и социално благополучие на индивида. Всяко изследване на фактори влияещи върху РДВ е перспективно за създаване на условия за нейното оптимално протичане и подобряване качеството на човешките ресурси в държавата в близко и по-далечно бъдеще. Комплексната грижа за децата в РДВ е обект на внимание на редица международни организации и влиза в четири от Глобалните цели за устойчиво развитие до 2030 г. на ООН. Дисертационният труд на ас. Неделчева напълно се вписва в тази тематика.

Оценка на литературния обзор. Докторантката е избрала три важни проблема, около които да организира литературния си обзор. *Първият*, базиран върху актуални статистически данни (в т.ч. смъртност, заболяемост, болестен товар, социално-икономически характеристики) очертава много ясно *водещите здравни и социални проблеми в детската възраст в България* като са отбелязани неравенствата в достъпа до здравни грижи по местоживеене, както и междуобластни различия по отношение на нивата на детска смъртност, предполагащи неравенства в социално-икономическия статус. Установен е висок риск от живот в бедност и социално изключване за децата в България. Значителни са разликите на реално живеещите в бедност деца у нас - 36,2% в сравнение със страните от ЕС-24,2% (2020 г.) Доказано е преобладаване на неинфекциозните над инфекциозните, често с хроничен ход, заболявания и необходимостта от приложение на профилактични интервенции, както и на комплексен

(интегриран) подход към децата в трите възрастови периода, върху е фокусирала работата си докторантката- до 1година, от 1 до 4 г. и от 5 до 9 год.

Вторият въпрос, на който закономерно и логично се спира ас.Неделчева, са *методологичните аспекти в изучаване на здравните грижи за деца*. Аналитично са представени изследователските европейски проекти за оценка и изследване на детското здравеопазване от последните 20 години. Специално внимание е отделено на последния от тях (2015-2018 г.) Models of child health appraised (МОСНА). Негово предимство е центриране на детето в контекста на разширяващата се среда, в която то се развива през целия си живот и специфичните грижи в различните етапи от живота му. Моделът е в девет направления, обединени в три групи:

- Идентифициране на основните модели на първична медицинска помощ (ПМП) за деца и безопасна и ефективна първична и болнична здравна и социална помощ за интегрирана грижа за деца с комплексни потребности. Особен акцент е поставен на гледната точка на родителите;
- Валидиране на оптимални модели за първични грижи за деца и ориентацията им към профилактика;
- Идентифициране на иновативни показатели за качество и резултат от първичните грижи за деца.

Налага се характеристика на необходимите здравни грижи като мултидисциплинарни, центрирани към пациента и семейството, екипно полагане, приемственост и непрекъснатост. Съществен проблем, който докторантката анализира в ЛО са базираните на модела МОСНА изследвания на удовлетвореността на семействата с деца от срещите им със структурите на здравеопазната система и с медицинските специалисти. Сред тях най-голямо внимание е отделено на качествените проучвания на преживяванията на родителите на деца с различни здравословни състояния в здравната система. Обсъжда се информираността, както за медицинските услуги, така и за комуникацията на медицинските специалисти с родителите. Поставен е, поне у нас за първи път, въпросът за „нежелана автономия“ от страна на родителите за вземане на клинични решения, както и взаимоотношенията със здравната система в различните етапи на болестта на детето. Изводът от анализа е, че потребностите на децата и родителите в тази насока у нас не са достатъчно проучени. Това е в контраст с нарастващия лавинообразно брой публикации по въпроса в европейското научно пространство.

Третият проблем представлява *описателен обзор - преглед на организацията на здравни услуги за деца в Европа*. Разгледани са съвременните подходи за посрещане на потребности от превантивни и хронични грижи за децата и техните семейства в две групи европейски държави, различаващи се по модела на финансиране на здравеопазването: задължителен здравно-осигурителен модел (Германия, Франция, Нидерландия) и модел на преобладаващо държавно бюджетно финансиране (Италия, Дания, Обединеното кралство). Теоретичната рамка, на която е подчинен описателният обзор е: първа част – ПМП – първи контакт, продължаващо наблюдение и ролята на профилактика и промоция на здравето; втората част е опитът на страните в грижата им за деца с хронично протичащи заболявания, в т.ч. психически и поведенчески разстройства. Обзорът по третия проблем е високо информативен с разкриване на силни и слаби страни за всяка от разглежданите държави. Има безспорно познавателно значение, но и насочва изследователското внимание към здравни грижи и услуги за деца като ги дефинира по тяхната достъпност, центриране към детето/семейството, справедливост, интегрираност.

Оценката ми за литературния обзор е изключително положителна както като научен продукт, така и като основа за целеполагане на дисертационния труд. Литературният обзор, в този си вид, още веднъж доказва, че в обществено-здравните науки той се отличава от класическия в други клонове на медицината и става идентичен със самостоятелно, научно, често теоретично изследване. Тук се вижда почерка и трябва да се отчете компетентното ръководство на научния ръководител, проф. Клара Докова, която първа в българска литература по обществено здравеопазване създава образец за позициониране на България в Европа (света) в теоретичен и емпиричен план, свързвайки глобалните цели в областта на детското здраве с конкретната действителност и широко позоваване на всеобхватни научни изследвания.

Оценка на цел, задачи, методи и организация на проучването. Цел на дисертационния труд е да се проучат възможностите за оптимизиране на медико-социалните услуги, предоставяни от здравната система в България за семействата с деца до 7-годишна възраст чрез оценка на съответствието с техните потребители. За постигане на основната цел са поставени две група задачи:

- Исторически преглед на медикосоциалните грижи за деца в РДВ в България и Преглед на медико-социални грижи в РДВ в Европа;
- Проучване потребностите от подкрепа на семействата с деца до 7 години и удовлетвореността им от грижите, предоставени от българската здравна система; разкриване на непосредствените здравни потребности на

семействата с деца до 7 години от съществуващата организация на медико-социалните грижи в България

Разработени са 4 хипотези. Коректно са описани материал и методи за двете теоретични и за двете собствени емпирични проучвания: структурирана анкета с родители и качествено проучване на преживяванията от срещите със здравната система на семейства с различни здравни проблеми. Подробно е описан инструментариумът на количественото проучване-анкета с родителите, с който се оценяват 6 характеристики на извънболничната медицинска помощ за деца: достъп, непрекъснатост, координиращия , всеобхватност, качество на грижите и равенство в достъпа. За разкриване на непосредствените здравни потребности на семействата сполучливо е избран качествен метод на изследване-дълбочинно интервю. В тематичните области за провеждане на интервюто са включени еквиваленти на по-горе посочените характеристики, но с допълнение и акцент върху мисли, чувства и преживявания на родителите при срещите със здравната система и предложения за промяна.

Методологията на дисертационния труд е разработена на много добро научно ниво. Съчетаването на теоретични с емпирични проучвания, на количествени с качествени методи при приложението на адекватни статистически методи са гаранция за валидност и надеждност на резултатите.

Оценка на резултатите и приносите

Резултатите са представени логически според поставените четири изследователски задачи и конкретните проучвания.

В теоретично проучване въз основа на официални документи, статии, книги и други докторантката анализира и представя „Историческото развитие и организация на здравната помощ за деца в България“, обхващащо 144 години, разпределени в три големи периода:

- първи- от Освобождението в 1878 г. до 1944 г., характеризиращ се с липса на обществено здравеопазване за деца до 7-годишна възраст, но с висока активност на неправителствени организации и видни лекари-общественици за възприемане на европейски образци за обществени грижи за деца до 3 години;
- втори период –от 1944 г.до 1990 г. - детското здравеопазване е издигнато в приоритет на националната здравна политика; създадена е и функционира цялостна система за непрекъснати профилактични и лечебни грижи за

деца, основана на принципите на участъковост, диспансеризация, достъпна квалифицирана грижа с положителен ефект върху всички показатели на детското здраве;

→ трети период-след 1990 г. - под влияние на политически и социално-икономически промени в страната е въведен модел на задължително здравно осигуряване, реструктуриране на здравната система и поставяне на медицинското обслужване на децата в задълженията на ОПЛ; промените се съпътстват от нежелани бариери и временно негативно въздействие върху показателите за детско здраве.

Второто теоретично проучване-описателният обзор, коментирано към ЛО, е позволило да бъдат изведени „Европейски подходи за посрещане на потребностите от превантивни и хронични грижи за децата в РДВ и техните родители.

Резултатите от количественото проучване относно удовлетвореността на родителите от профилактичните и медицински грижи за деца до 7-годишна възраст сочат проблемна времева, териториална и финансова достъпност до специализирани здравни услуги за деца, неудовлетвореност по отношение на продължителността на профилактичния преглед, както и от условията, в които се предоставят услугите.

Резултатите от качествено проучване показват трудния път до диагностициране на тежко или рядко хронично заболяване, желание да се изгради „нормалност“ в ежедневието на децата и живота на цялото семейство, който се повлиява от болестта обичайно във всички аспекти.

Изводите произтичат от резултатите и са добре оформени. Изразявам съгласие с посочените теоретико познавателни и практико-приложни приноси.

Критични бележки и препоръки. Оценявам високо историческото изследване на здравната помощ за деца в България, но смятам, че дисертационният труд би спечелил, ако не е „натоварен“ с толкова продължителен период и в такава широта на проучване-по-кратък период или фокусиране върху няколко най-важни критерии. Озаглавяване на Препоръките като „Насоки за оптимизиране...“ биха могли да бъдат изходен документ-основа за адресиране на производни конкретни предложения за разпространение на резултатите от научния труд до отговорни институции/организации.

Авторефератът отразява най-съществените страни на дисертационния труд и дава ясна представа за проведените изследвания като подходи, резултати и перспективи.

Във връзка с дисертацията са направени три пълнотекстови публикации като и в трите докторантката е на първо място.

Заклучение

Докторантката ас. Соня Неделчева е извървяла сериозен път в своето научно развитие, доказвайки че може да извършва самостоятелна изследователска работа.

Дисертационният труд „Възможности за оптимизиране на грижите за деца в ранна детска възраст в България“ е на значима за общественото здравна тема, но слабо засягана в досегашни проучвания. Разработен съгласно правилата за съвременно научно изследване, научният труд се основава на широка гама от изследователски методи-количествени и качествени, класически и новаторски, всички приложени прецизно. Има теоретико-познавателни и практико-приложни приноси. Дисертационният труд напълно отговаря на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България и Правилника на МУ - Варна за неговото прилагане. Във връзка с всичко изложено по-горе давам своята положителна оценка и препоръчвам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „**доктор**” по научната специалност „Управление на общественото здраве”, професионално направление 7.4. Обществено здраве на ас. **Соня Валериева Неделчева.**

02.04.2024 г.

Рецензент:

/доц. Невяна Фесчиева, д.м./